

Судова реформа¹

1. Завдання реформи та основні досягнення у 2014–2018 рр.

Судова влада, спроможна гарантувати верховенство права, в Україні за час незалежності так і не сформувалася. У судах досі існує [проблема](#) корупції, залежності суддів від політиків та олігархів, кругової поруки в судовій системі, суди не користуються повагою у суспільстві. Напередодні Революції Гідності рівень довіри до судів в Україні становив [7%](#) і [був](#) одним з найнижчих у світі та найнижчим у країнах Європи. Відчутні проблеми існували та досі існують в адвокатурі та прокуратурі, у судовій експертизі, системі виконання судових рішень. Незадовільною була та залишається якість юридичної освіти.

У 2016 році внесені зміни до Конституції України, а на їх основі прийняті нові закони: «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», нові редакції процесуальних кодексів. Це мало на меті:

- спростити судову систему та зробити її більш підзвітною суспільству;
- оновити суддівський корпус через створення нових судових інституцій, кваліфікаційне оцінювання суддів і конкурси на всі вакантні суддівські посади;
- обмежити формальний вплив політичних органів на кар'єру судді.

Розпочато реформування системи виконання судових рішень, зокрема, запроваджено інститут приватних виконавців, що сприяло незначному [поліпшенню](#) ситуації з виконанням судових рішень. Завдяки розширенню мережі центрів з надання безоплатної правової допомоги та передання їм від прокуратури функції представництва інтересів громадян, суттєво підвищено рівень доступу до правосуддя для вразливих соціальних груп.

2. Основні виклики

Ключовими проблемами залишаються майже повна відсутність оновлення суддівського корпусу та політична залежність суддів.

Під час конкурсу до нового Верховного Суду численні факти недоброчесності (стосовно майна, рішень, стилю життя, порушення прав людини тощо) не стали на заваді призначенню на найвищі посади. За результатами кваліфікаційного оцінювання були визнані такими, ще не відповідають вимогам доброчесності та професійної етики, лише 3% суддів, які його проходили. В апеляційних судах і судах першої інстанції не з'явилось жодного нового судді. На суддів, які демонструють незалежність, відверто [тиснуть](#).

Попри запровадження в Конституції вимоги конкурсного добору до Конституційного Суду процес призначення суддів цього органу [залишається](#) політизованим. Також суто політичним є спосіб заміщення посади Генерального прокурора.

Ці проблеми пояснюються тим, що більшість членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради правосуддя, відповідальних за кар'єру суддів, не зацікавлені в реформі, часто політично заангажовані та самі [не відповідають](#) критеріям доброчесності. Населення переважно [не вірить](#) у їхню спроможність давати незалежну оцінку своїм колегам та притягати їх до відповідальності за вчинені правопорушення.

У результаті менше ніж 1% респондентів [вважає](#) судову реформу повністю успішною, а суди разом з прокуратурою й далі залишаються з найнижчими показниками довіри у Європі (лише [11%](#) громадян довіряли судам на початку 2019 року).

Винятком із загального правила було створення Вищого антикорупційного суду через залучення Громадської ради міжнародних експертів, які мали реальні повноваження припинити участь сумнівних кандидатів у конкурсі. Створення такого суду стало можливим, насамперед, завдяки тиску міжнародної спільноти та громадянського суспільства.

3. Розуміння реформи та очікування громадян від її проведення

Запит на справедливість у суспільстві досі [дуже високий](#).

¹ Головні автори:

Михайло Жернаков, співзасновник, голова правління DEJURE Foundation

Роман Куйбіда, член Громадської ради доброчесності

Співавтор:

Ірина Шиба виконавча директорка DEJURE Foundation

Водночас люди [мало обізнані](#) про перебіг судової реформи, і не мають достатньо знань та сформованого запиту на подальші необхідні кроки у ній.

4. Зв'язок з міжнародними програмами співпраці

Питання справедливого судочинства та судової реформи згадується у низці міжнародних угод.

У ст. 14 [Угоди про асоціацію](#) між Україною і ЄС зазначено, що «(с)півробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією».

У [«20 досягненнях»](#) в рамках Східного партнерства Україна взяла на себе зобов'язання «посилувати верховенство права і антикорупційні механізми», а також «підтримувати імплементацію основних судових реформ» (досягнення 9 і 10).

Створення незалежного Вищого антикорупційного суду, призначення професійних і незалежних суддів до нього є також в Угоді про макрофінансову допомогу з МВФ і в Четвертому пакеті макрофінансової допомоги з ЄС.

Проте ці зобов'язання України не є достатньо конкретизованими, що за відсутності бажаних результатів дає можливість звітувати про прогрес у процесах. У нинішніх умовах необхідне закріплення у міжнародних угодах максимально конкретних, вимірюваних кроків у судовій реформі.

5. Наступні кроки для реформування галузі

Україна потребує нестандартних рішень для перезапуску судової реформи.

В умовах трансформації судової системи органи з добору суддів і притягнення їх до дисциплінарної відповідальності повинні [включати](#) більшість представників громадського сектору, яким довіряє суспільство (правозахисники, журналісти, представники профільних громадських організацій), а не самих суддів. Тимчасова участь в органах з добору суддів представників міжнародних організацій посилить прозорість та довіру до процесу з боку світової спільноти. Необхідне також запровадження повторного кваліфікаційного оцінювання суддів, щодо яких є негативні висновки Громадської ради доброчесності або щодо доброчесності яких існують обґрунтовані сумніви.

Важливо запровадити справжній конкурс на посади суддів Конституційного Суду і Генерального прокурора, а також провести ефективне оновлення прокуратури й адвокатури на засадах прозорості, підзвітності суспільству. Потрібно посилити незалежність цих інституцій та демократизувати професійне самоврядування суддів, прокурорів та адвокатів.

Докорінного та невідкладного реформування потребує юридична освіта, що є необхідною передумовою професіоналізму суддів, адвокатів, прокурорів. Одним із кроків реформування юридичної освіти є запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (аналог bar exam) як обов'язкової умови доступу до правничих професій.

Впровадження інноваційних ІТ рішень у сферу судочинства має сприяти отриманню якісних судових послуг онлайн. Необхідно забезпечити належне судове адміністрування, що потребує змін у питаннях планування бюджету та управління фінансами, діловодства та автоматизації діяльності судів.

Важливо підвищити рівень виконання судових рішень, зокрема забезпечити розвиток інституту приватних виконавців, демонополізувати діяльність держави із судової експертизи.

У результаті суди мають бути орієнтовані на надання якісних послуг суспільству. Підготовка та відбір найкращих кадрів, відсутність претензій до доброчесності суддів, прокурорів, адвокатів повинні стати запорукою зростання довіри громадян до судів і влади загалом. Такі фундаментальні цінності як безпека і справедливість мають бути захищеними судами, що мають здобути репутацію незалежних та некорумпованих. Суди повинні стати гарантом невідворотності покарання для корупціонерів.